

Sundbo härad.

Sundbo härad, som omfattar Närke sydligaste trakter, skjuter ut i norra delen av Vättern som en kil mellan Västergötland och Östergötland. Från detta härad, ett av Närke största, är inga runinskrifter kända. Det enda som detta stora område har att bjuda av ristningar är en sten med en klumpigt inhuggen ormslinga, påträffad vid ladugården till Kullängsstugan (Askersunds landsförsamling), den av turister ofta besökta grovtimrade bondgårdsbyggnaden från slutet av 1600-talet. Ristningen är uppenbarligen sentida, snarast tillkommen först vid början av 1900-talet.

Grimstens härad.

Grimstens härad omfattar en del av sydvästra Närke, med Laxå (f. d. Ramundeboda sn) samt Hackvad och Viby socknar och Öja fjärding av Hardemo sn. Häradet gränsar i S och SÖ till Sundbo hd och Kumla hd (tidigare Lerbäcks bergslag), i V till Västergötland, i N och NV till Edsbergs hd, i NÖ och i Ö till Hardemo hd.

Från Grimstens hd är två runristade föremål kända, nämligen runstensfragmentet i Viby kyrka (Nä 1) och den medeltida fingerringen från Väla (Nä 2). Väla ligger 2 km NÖ om Viby kyrka, 7 km S om Riseberga kloster. Båda runristningarna tillhör alltså Viby socken, som bl. a. omfattar den bördiga Vibyslätten, där nära nog alla häradets fornminnen har påträffats.

Inom Viby sn har f. ö. några märkliga fornfynd gjorts; bland dem kan förtjäna att här nämnas Viby-brakteaten (från omkr. 500 e. Kr.), påträffad 1938, och silverskatten från Sandtorp (funnen 1913) med sina nära 600 tyska och angelsaksiska mynt från tiohundralet.

1. Viby kyrka.

Pl. 1.

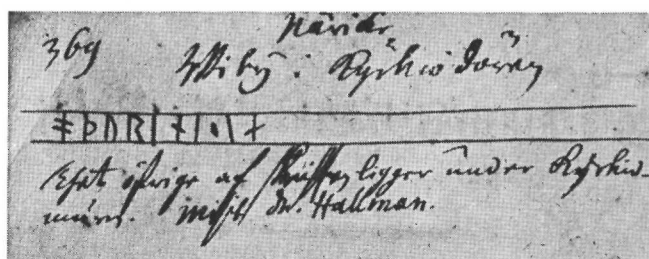
Litteratur: L 1039. O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 369; E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige (8. uppl., 1828), s. 142; C. F. Bergstedt, Reseberättelse 1844, s. 21 (ATA); Föreningens för Närke folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863, s. 25 (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 216); H. Hofberg, Förteckning och Beskrifning på de Fornlemningar och Minnesmärken som finnas i ... Wiby ... 1865, s. 26 (ATA), Närke gamla minnen (1868), s. 94 f., Närke Fornlemningar 1, 1868, s. 74 (ATA), Närke fasta fornlemningar (1871), s. 29; R. Dybeck, Runa fol. (1873), s. 93; G. Stephens, Brev till Dybeck den 25/9 1873 (ATA); M. Stolpe, Beskrifning till kartbladet »Riseberga» (1875), s. 28; Örebro läns kalender 1880, s. 356; E. Brate, Anteckningar 1901 (ATA); Kyrkoinventarium 1920 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke (i: Från bergslag och bondebygd 1952), s. 64 f., Rönnebergastenen (i: Från bergslag och bondebygd 1962), s. 23, noten; B. Waldén, Kulturminnesvårdskronika 1957 (i: Från bergslag och bondebygd 1958), s. 130, Skrivelser till Riksantikvarieämbetet den 25/3 1957 och 10/1 1958; Närke Allehanda den 21/9 1959; B. Viberud, Vibyboken (1961), s. 75 f.; S. Lindqvist, Forntidens Kumla och omvärlden (i: Kumlabygden 2, 1963), s. 217.

Äldre avbildningar: J. G. Hallman, teckning (ATA; ur A. E. Ihres saml.); Hofberg, teckning (i Närke Fornlemningar 1, 1868); Dybeck, Runa (fol.), 1873, pl. 22; Brate, foto 1901 (ATA); Waldén, foto 1957 (ATA).

Fig. 1. Nä 1. Viby sn, kyrkan. Efter teckning av J. G. Hallman.

Fig. 2. Nä 1. Viby sn, kyrkan. Efter O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60).

Två runstenfragment har påträffats i Viby kyrka. De utgör tydligen delar av samma sten. Det större förvaras nu i vapenhuset, där det med klamrar har fästs vid västra väggen, till vänster om ingången till kyrkan. Det mindre stycket förvaras i sakristian.

I *Svenska runstenar* upptager Olof Celsius, efter uppgifter av J. G. Hallman, en fragmentarisk runsten från Viby: »Wiby i Kyrkiodören.» Celsius anmärker: »Thet öfrige af skriften ligger under kyrkiomuren.» L 1039: »I kyrkodörren.» — Enligt C. F. Bergstedts »Berättelse om en resa i Nerike 1844» skulle två stycken av runstenen då ha varit kända: »Af fornlemningar förekommer en runsten, hvaraf en del ligger i kyrkogårdsmuren, en del vid södra kyrkdörren; blott en del av ormslingan är synlig på det sistnämnda stycket och blott enstaka figurer läsliga.»

Herman Hofberg nämner Nä 1 vid flera tillfällen. I *Nerikes gamla minnen* (1868) skriver han, att ett runstensfragment är »inlagdt i ett trappsteg i södra kyrktrappan». Det hade påträffats vid »planering af kyrkogården för flera år sedan». I samband med att fragmentet inlades i kyrktrappan »blef [det] kanthugget». Hofberg anger i »Nerikes Fornlemningar» fragmentets läge på följande sätt: »Vestra hörnet af nedra trappsteget till södra kyrkdörren.» På samma plats befann sig fragmentet vid Richard Dybecks undersökning.

Erik Brate antecknar år 1901: »Runstenen uppgifves af Hofberg och Dybeck ligga som trappsten i södra kyrkotrappan. Vid kyrkans reparation 1872 blef den upptagen och insattes på yttre sidan af södra vapenhusets östra vägg invid marken.» Se fig. 4 och pl. 1.

I samband med Viby kyrkas restaurering år 1957 togs stenen ut ur vapenhusmuren och uppställdes inne i vapenhuset. Vid samma tillfälle upptäcktes, sedan den utvändiga putsen på vapenhuset hade avlägsnats, ett fragment, som otvivelaktigt har tillhört samma runsten som det större stycket. Det år 1957 funna runstensfragmentet var insatt i vapenhusets östra yttermur, i närheten av det andra, sedan länge kända stycket.

Grå sandsten med gulaktigt ytskikt. Det större fragmentets mått är: 109 × 42 × 15 cm; det mindre

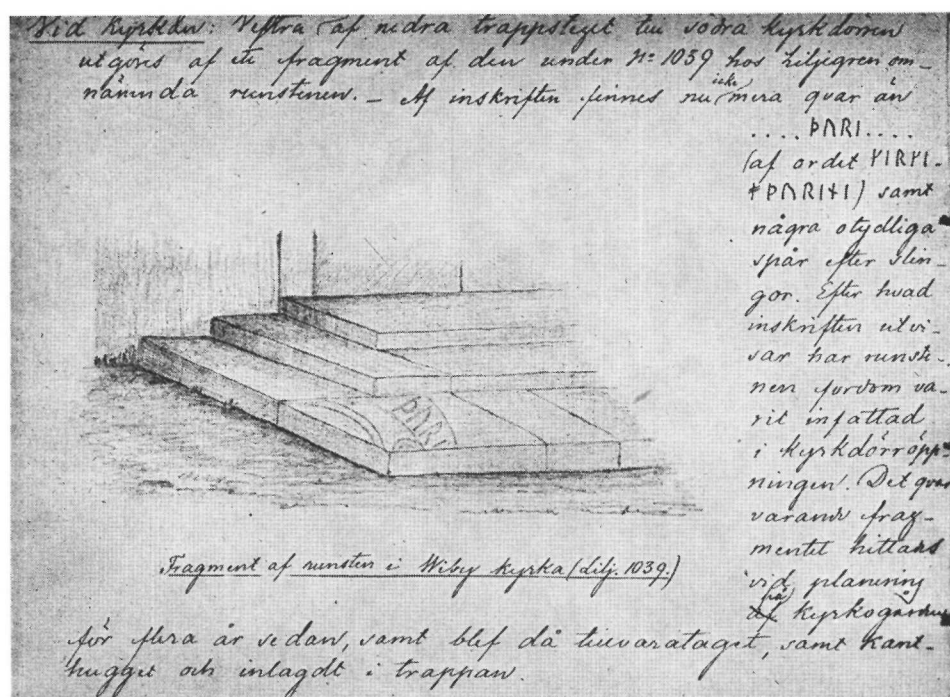

Fig. 3. Nä 1. Viby sn, kyrkan. Efter H. Hofberg i
Nerikes Fornlemningar 1868.

Fig. 4. Nä 1. Viby sn, kyrkan. Stenen före flyttningen
in i vapenhuset. Foto I. Anderson 1952.

mäter $22 \times 11 \times 7,5$ cm. Ristningen består av åtta runor och av några slingor. Runornas höjd är 12 cm. Anmärkningsvärt är, att slingorna är reliefhuggna, och att de bevarade runorna står utan ramlinjer. Ingen passning finns mellan fragmenten. Det är därför omöjligt att med bestämdhet avgöra, vilken runföljd som skall läsas först. Bägge fragmenten har tydligen tillformats för att passa som byggnadsstenar.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter J. G. Hallmans teckning):

... **ftir** ... ⁵[**o**]₁₀**pur**[**ni** - - **a**]

... æftir ...

»... efter ...»

Till läsningen: Runföljden 1–4 **ftir**, som står på det mindre fragmentet, är djupt ristad. Före 1 **f** finns intet spår av ristning. I 1 **f** finns en flagring mellan översta bistaven och huvudstaven. 2 **t** har dubbelsidiga bistavar, ansatta något nedanför toppen. Skiljetecknet efter 4 **r** består av en djup punkt. Av runan 5 återstår endast ett kort stycke av huvudstavens nedersta del. I 8 **r** är huvudstaven skadad upptill. Från toppen av 9 **i** utgår åt höger en grund, ojämn skåra, som säkerligen är naturlig. Ett kort stycke av runans nedersta del har gått förlorat, då stenen tillformades för att inpassas i trappan. 10 **n** hade enligt Hallman dubbelsidig bistav; runan 12 markeras som ett kort streck, 13 som ett långt, snedställt streck. 14 **a** hade enligt Hallman dubbelsidig bistav.

Hofberg förmodar, att »runstenen fordom varit infattad i sjelfva kyrkodörren». Samma uppfattning hade Dybeck. Denna mening grundar sig på Hallmans opålitliga läsning¹ ... **oþurini** Enligt Hofberg skulle nämligen denna runföljd kunna utgöra slutet av »ordet» [**kirki**]**oþurini** 'kyrkodörren'. Suppleringen och tolkningen är givetvis av flera skäl omöjliga. Dybeck skrev år 1873 till George Stephens för att få hjälp med tolkningen. Stephens svarade (²⁵/₉ 1873): »Jag törs icke hafva någon mening om ett sådant stympadt fragment som **OPURINI** el. **PURI** —.» Jfr texten på fig. 3.

På det år 1957 funna fragmentet har prepositionen æftir stått; därav framgår, att inskriften har varit en minnesinskrift av traditionellt slag. Runföljden **oþur** skulle möjligen kunna suppleras **broþur** eller **moþur**.

2. Väla, Viby sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Litteratur: O. v. Friesen, Anteckningar i bok IX, s. 133 f. (UUB); H. Hedberg, Märkligt guldfynd på Väla mark i Viby (i: Örebro-Kuriren den ¹⁶/₁ 1926; Nerikes-Tidningen den ¹⁶/₁ 1926; Upsala, Tidning för Upsala stad och län den ¹⁶/₁ 1926; Tillväxten under år 1926 (i: Vitterhetsakademiens Årsbok 1927, s. III); Statens historiska museums inventarium n:r 17961; SHM, Medeltiden, katalogkort; B. Viberud, Vibyboken (1961), s. 84; S. B. F. Jansson, Guldringen från Väla i Viby (i: Från bergslag och bondebygd 1973, s. 17 f.).

Äldre avbildningar: v. Friesen, blyertsteckning 1925 (ATA); Foto 1926 i ATA, återgivet i Vitterhetsakademiens Årsbok 1927, s. XLVIII, fig. 40 och i Vibyboken (1961), s. 84.

En fingerring av guld påträffades omkring år 1900 på Väla mark. Guldringen kom i dagen under plöjning. Ringen, som bär en runinskrift, insändes år 1925 till Statens historiska museum av intendenten Hugo Hedberg, Örebro. Enligt en anteckning av O. v. Friesen (⁷/₁₂ 1925) hade Hedberg meddelat, att ringen var »jordfunnen för cirka 30 år sedan i Viby sn Närike och egdes av en nu avliden (allmoge-?)kvinna, befryndad med finnaren. Egarinnan har förordnat att ringen skulle överlemnas till Örebro museum och lösesumman skulle gå till hednamissionen.»

I Örebro-Kuriren (¹⁶/₁ 1926) lämnar Hugo Hedberg följande utförliga redogörelse för det märkliga fyndet: »Omkring år 1900 gick en ung odalman och plöjde sin fåra å Väla mark söder om Värnsta — där någon del

¹ Om J. G. Hallman se nedan s. 40, not 1 och s. 44, not 2.